

Het medicinale gebruik van honing in de oudheid

door Dr. Th. Postmes, Acad. Ziekenhuis, Maastricht
Egyptische artsen rond 1500 v. Chr. waren niet alleen bekwaam maar zij waren ook zeer praktisch ingesteld. Hun behandeling van wonden doet in onze ogen zeer modern aan. Door wonden te onderscheiden in: eenvoudige en gecompliceerde wonden, acute en chronische wonden, schone en vuile wonden, stinkende en niet stinkende wonden, konden zij, na verloop van tijd, niet alleen hun therapieresultaten vergelijken maar ook verbeteren. De arts in opleiding werd geleerd hoe hij (of zij!) moest opereren, hechten en verbinden. De geleerden waren bovendien ijverig in het vastleggen van hun bevindingen en daardoor weten we thans welke instrumenten ze gebruikten, welke ziekten behandeld werden, hoeveel oogzichten men als arts moest kennen en welke recepten uitgeschreven werden.

Twee artikelen

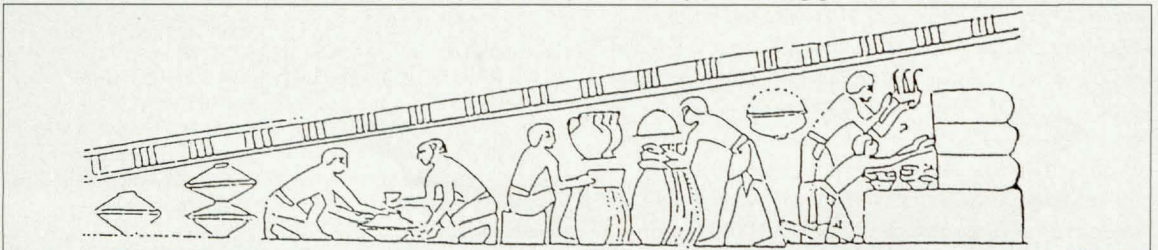
Omdat een goed recept een goed recept blijft, ongeacht hoe oud het is, lijkt het ons interessant om in een tweetal artikelen in te gaan op honingzalf als middel voor de behandeling van wonden. In dit artikel laten we zien dat honing in de loop van de geschiedenis een rol heeft gespeeld bij het behandelen van wonden. Dankzij duizenden zeer oude teksten op steen in hiëroglfen is er alles voor te zeggen om de moderne geneeskunde te laten beginnen rond 1500 v. Chr. Wat wij in feite van deze periode weten over het gebruik van honing als geneesmiddel blijft veelal onbesproken. Leren van het verleden, zo zullen wij aantonen, is en blijft zinvol. Het vervolgartikel gaat over recente ervaringen met honing bij o.a. derdegraads-brandwonden.

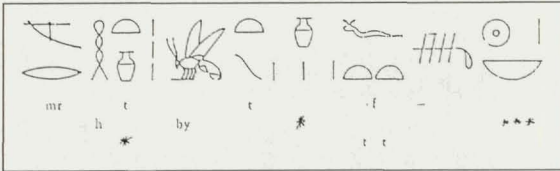
Tegenwoordig weten we dat honing anti-bacteriële eigenschappen heeft die goed te kwantificeren zijn. Honing is zeker geen wondermiddel maar het is wel een geneesmiddel zonder bijwerkingen. In combinatie met groeibevorderende factoren is thans een 'magic cocktail' in de maak, wat ons betreft mag die straks omgedoopt worden tot MHCWO: 'the magic honey coctail for wounds only'.

Egyptische wondzalf anno 1500 v. Chr.

Na de invoering van de bijenteelt en het gebruik van kleibuizen konden de oude Egyptenaren al rond 2400 v. Chr. op grote schaal aan honing komen. (figuur 1). Misschien is het daarom niet verwonderlijk dat zij als eersten honing als wondgeneesmiddel ontdekt hebben! Van de 900 verzamelde opgetekende recepten afkomstig van diverse papyrusdocumenten, zo tussen 2000 en 1000 v. Chr., zijn er 600 waarin honing verwerkt werd (Crane, 1980). Zowel pure honing als honingzalf werden voorgeschreven. Een van de recepten, zoals opgetekend in de zogenoemde Papyrus Smith in hiëroglfenschrift (1500 v. Chr.), luidt vrijvertaald als volgt: men neme mrht, byt en ftt. Het gebruikte linnenverband (figuur 2), aangeduid met een ruggegraat met ribben, verwijst naar vezels van een plant. Met het zonneteken 'sun' met een streep er achter, geeft aan dat het zonne-teken in deze zin vertaald moet worden met dag. Een asterisk (*) betekent: substantie in de pot (Majno, 1975; Breasted, 1930). Uit geklopte vezels van de papyrusplant maakte men papier in lange stroken. Teksten werden bewaard in een kruik met een deksel en op een droge plaats. De eigenlijke papyrusrol werd altijd opgerold rond een

Figuur 1. In het nagetekend reliëf (graf van Rekh-mi-re, Thebe) van 1450 v.Chr. ziet men links honingvaten die worden gevuld, rechts honingraten die worden uitgehaald nadat de bijen verdoofd zijn door rook. Uit een veel ouder reliëf afkomstig uit de zonnetempel van Ne-user-re (Sakkara bij Caïro), blijkt dat de bijenteelt op zijn minst terug gaat tot 2400 v.Chr. (Crane, 1980).

Figuur 2. Fragment van een behandelingsvoorschrift.

stok en eindigde met een tweede stok. Zowel Smith (papyrus Smith) als Ebers (papyrus Ebers) hebben veel bijgedragen aan het ontrafelen van medische teksten. In het Egyptisch schrijft men woorden als *ftt* ('verband'), *mrht* ('vet') en *byt* ('honing') zonder klinkers. *Ftt* zou in principe kunnen zijn: *fetet*, *fatet*, *futat*, *totot* enz. Ook zonder dat we weten hoe wij de woorden moeten uitspreken zijn de mededelingen in beeldschrift (pictogrammen) en klanktekens (fonogrammen) even duidelijk als de verkeersborden in onze tijd.

Honingzalf

In een van de recepten wordt zalf voorgeschreven met tweederde deel vet plus honing. Jammer is dat nergens aangegeven is welk vet men gebruikt heeft. Dat de keuze van het soort vet wel belangrijk is blijkt in ons vervolgartikel. Volgens Breasted (1930) moet het honinggedeelte het ontbrekende derde deel uitmaken. Het klinkt aannemelijk. Recepten die naast honing en vet ook nog een kruidenextract bevatten vallen echter dan buiten de aangegeven verhouding. Deze verhouding kan gerealiseerd worden door uit te gaan van het volume en dan wordt het twee delen vet plus één deel honing. Waarschijnlijk maakt het niet zoveel uit wat je neemt. Een feit is dat twee delen rundervet en één deel honing een handzame zalf oplevert. In de tropen zien we dat honing op een wond, vliegen en moeren aantrekt. Er zijn aanwijzingen dat bepaalde vetten in honingzalf, vliegen en mieren kunnen weren. Het is daarom de moeite waard om in deze richting verder onderzoek te doen.

Van de Grieken tot heden

De boodschap van de Egyptenaren is duidelijk: honing op een wond geneest. Stinkende wonden hielden op te stinken, het wondgebied werd schoon en veel patiënten herstelden. De hele geschiedenis door heeft men daarom honing gebruikt. De Grieken uit de school van Hypocrites (ca. 350 v. Chr.) bewonderden de Egyptenaren en citeerden dus ijverig hun collegae uit de oudheid zonder echter klakkeloos alles over te nemen. Weer duizend jaar later citeren de geneesheren van de middeleeuwen op hun beurt hun illustere Griekse voorgangers. Als we dan ook lezen in het Londense 'Leechbook of Bald' van ca. 1100 dat de

beste wondzalf gemaakt wordt op basis van honing en dat men op honing kan vertrouwen bij de behandeling van vuile wonden, inwendige wonden, amputaties en voor het verwijderen van wondkorsten, dan horen we via een omweg de Egyptenaren. Tijdens de eerste en tweede Wereldoorlog moesten artsen zich vaak behelpen omdat er achter de vuurlinies aan alles gebrek was. Net als de oude Egyptenaren en Grieken heeft men toen in alle uithoeken van de wereld ijverig wonden verzorgd met honing. Dit alles wekt de indruk dat men via oorlogsdocumentatie van die tijd iets kan leren over ervaringen met honing in de oorlog. Niets is echter minder waar. Ook in medische handboeken van de eerste helft van deze eeuw ontbreken, op een enkele uitzondering na, gegevens over het medisch gebruik van honing. Anders gezegd, honing is meer bekend bij schrijvers van de geschiedenis van de geneeskunde dan bij de beoefenaars van de heilkunde. Met de opkomst van de antibiotica rond 1950 daalt de belangstelling voor honing naar nul en bestaat er schijnbaar alleen nog maar in het alternatieve circuit belangstelling voor honing als geneesmiddel. In ons vervolgartikel zal blijken dat voor honing weer opnieuw belangstelling bestaat mede dankzij recente publicaties over positieve klinische ervaringen.

Samenvatting

Met de opkomst van de apicultuur rond 2500 tot 1500 v. Chr. kwam er honing beschikbaar voor zowel de consumptie als de geneeskunde. Dankzij Egyptologisch onderzoek weten we dat honing bij de geneesheren van die tijd zeer populair was. Van de 900 opgetekende recepten voor van loopoor tot schedelbreuk en van steekwond tot amputatie blijken er ruim 600 op basis van honing te zijn samengesteld. Geneesheren in latere perioden hebben vaak, in feite zonder het te weten, niets wezenlijks toegevoegd aan onze kennis ten aanzien van honing en wondheling. Aan de hand van onderzoek gedurende de laatste 40 jaren wordt uitgelegd waarom honing nog steeds een voortreffelijk geneesmiddel is. Voor de behandeling van brandwonden is honing, zo zullen we laten zien, zelfs beter dan het veel gebruikte zilver sulfadiazine van onze eigen tijd (Subrahmanyam (1991)).

Literatuur:

Breasted, J.H. (1930) *The Edwin Smith Surgical Papyrus*, University of Chicago Press (2 vols) p. 101 e.v.
 Crane, E. ('80) *A book of honey*. Oxford Univ. Press, p. 109
 Majno, G. (1975) *The healing hand. Man and wound in ancient times*. Harvard University Press p. 69-139
 Subrahmanyam, M. (1991) *Topical application of honey in treatment of burns*. Br. J. Surg. 78: 497-498.